

O SPOMEN-OBILJEŽJIMA U BUDVI

Dušan Medin

The author writes about the memorials in Budva, the legislation that applies to them, as well as the institutions in charge of their building and maintenance, pointing to the current models of protection of this heritage. The text is about the local area (Budva) which is especially interesting because of the number and diversity of memorials that exist there.

Do Prvog svjetskog rata, ali i tokom Kraljevine SHS/Jugoslavije, na prostoru današnje Crne Gore zaštita kulturne baštine bila je sporadično normativno i institucionalno regulisana. Tek nakon Drugog svjetskog rata donijeti su prvi savezni i republički propisi koji su se odnosili na ovu problematiku i formirane su moderne institucije.¹ Po obnovi nezavisnosti

¹ Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti (*Sl. list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 54/45) iz 1945, Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u Narodnoj Republici Crnoj Gori (*Sl. list Narodne Republike Crne Gore*, br. 04/49) iz 1949, Zakon o zaštiti spomenika kulture (*Sl. list Narodne Republike Crne Gore*, br. 36/60, *Sl. list Socijalističke Republike Crne Gore*, br. 12/65) iz 1960, Zakon o zaštiti spomenika kulture (*Sl. list Socijalističke Republike Crne Gore*, br. 16/77) iz 1977. i Zakon o zaštiti spomenika kulture (*Sl. list Republike Crne Gore*, br. 47/91, 17/92 i 27/94) donešen 1991. godine.

Crne Gore, pristupilo se izradi novog zakonskog okvira koji se odnosio na kulturu i zaštitu kulturne baštine, odnosno kulturnih dobara. Donijeto je više zakona² i pratećih podzakonskih akata (od kojih je većina i dalje na snazi, uz određene izmjene i dopune), a ratifikovano je i nekoliko međunarodnih konvencija.³

---

² Zakon o kinematografiji (*Sl. list Crne Gore*, br. 14/08, 40/10 i 40/11, iz 2008, prestao da važi 2015. stupanjem na snagu novog Zakona o kinematografiji [*Sl. list Crne Gore*, 42/15 i 84/18]), Zakon o spomenobilježjima (*Sl. list Crne Gore*, br. 40/08, 40/11 i 02/17) iz 2008, Zakon o kulturi (*Sl. list Crne Gore*, br. 49/08, 16/11, 40/11 i 38/12) iz 2008, Zakon o zaštiti kulturnih dobara (*Sl. list Crne Gore*, br. 49/10, 40/11, 44/17 i 18/19) iz 2010, Zakon o muzejskoj djelatnosti (*Sl. list Crne Gore*, br. 49/10 i 40/11) iz 2010, Zakon o bibliotečkoj djelatnosti (*Sl. list Crne Gore*, br. 49/10 i 40/11) iz 2010, Zakon o arhivskoj djelatnosti (*Sl. list Crne Gore*, br. 49/10 i 40/11) iz 2010. i Zakon o zaštiti prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora (*Sl. list Crne Gore*, br. 56/13, 13/18 i 67/19) iz 2013. godine.

³ Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije o vrijednosti kulturne baštine za društvo (*Sl. list CG – Međunarodni ugovori*, br. 01/08) iz 2008, Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza (*Sl. list CG – Međunarodni ugovori*, br. 03/08) iz 2008, Zakon o ratifikaciji Konvencije o evropskim predjelima (*Sl. list CG – Međunarodni ugovori*, br. 06/08) iz 2008, Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti podvodne kulturne baštine (*Sl. list CG – Međunarodni ugovori*, br. 04/08 i 02/09) iz 2008, Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (*Sl. list CG – Međunarodni ugovori*, br. 03/09) iz 2009, Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti arheološke baštine (*Sl. list CG – Međunarodni ugovori*, br. 14/11) iz 2011, Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti audiovizuelne baštine (*Sl. list CG – Međunarodni ugovori*, br. 14/11) iz 2011. i Zakon o potvrđivanju UNIDROIT Konvencije o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim dobrima (*Sl. list CG – Međunarodni ugovori*, br. 03/19) iz 2019. godine.

Što se tiče propisa koji se direktno odnose na spomen-obilježja kao segment kulturno-istorijske zaostavštine i oni su donijeti tek u poratnoj Jugoslaviji: Zakon o grobljima, grobovima i drugim spomen-obilježjima jugoslovenskih boraca (*Sl. list Republike Crne Gore*, br. 08/64, 27/76 i 14/78) iz 1964. i Zakon o spomenicima i spomen-obilježjima, istorijskim događajima i ličnostima (*Sl. list Savezne Republike Crne Gore*, br. 26/71 i 06/88) iz 1971. godine. Aktuelni Zakon o spomen-obilježjima⁴ (*Sl. list Crne Gore*, br. 40/08, 40/11 i 02/17) na snazi je od 2008. godine, a podzakonski akt koji ga prati (iz 2013) bliže određuje sadržaj i način vođenja registra spomen-obilježja na teritoriji opštine (vode ga lokalne samouprave) i Centralnog registra spomen-obilježja na teritoriji Crne Gore (vodi ga Ministarstvo kulture), te druga pitanja značajna za vođenje dokumentacije.⁵

Spomen-obilježja bez statusa kulturnog dobra

Zakon o spomen-obilježjima prepoznaje elemente kulturne zaostavštine kao spomen-objekat (spomen-groblje, spomen-kosturnica, spomenik, spomen-bista, spomen-ploča, spomen-kuća, spomen-dom, memorijalni muzej, zadužbinski objekat itd), „koji izgledom, sadržajem, oznakama ili natpisom doprinosi trajnom očuvanju vrijednosti“ prepoznatih ovim Zakonom (član 2). U tom smislu, spomen-obilježjem se smatra i naziv javne ustanove, javnog preduzeća, naselja i javnog objekta (npr. ulica, trg, put, park, česma itd). Spomen-obilježjem, međutim, kako stoji u Zakonu, ne smatra se objekat na groblju, osim spomen-groblja i zadužbinskog vjerskog objekta.

---

⁴ Zakon se ne odnosi na spomen-obilježja sa statusom kulturnog dobra, jer se ona štite prema Zakonou o zaštiti kulturnih dobara.

⁵ Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra i Centralnog registra spomen-obilježja i sadržaju evidencije objekata bespravno podignutih kao spomen-obilježje (*Službeni list Crne Gore*, br. 37/13).

Prema Zakonu, spomen-obilježjima se „trajno obilježavaju značajni događaji, čuvaju uspomene na istaknute ličnosti, njeguju ljudski ideali i kulturno-istorijske tradicije i odaje počast borcima za slobodu, civilnim žrtvama rata i masovnim stradanjima ljudi“ (član 1). Značajnim događajem, prema članu 4. Zakona, smatraju se događaji: koji su bili od izuzetnog značaja za državni, društveni, ekonomski ili kulturni razvoj Crne Gore, koji predstavljaju važan datum u oslobodilačkim i antifašističkim težnjama crnogorskog naroda ili drugih naroda u Crnoj Gori, koji su od međunarodnog istorijskog, naučnog ili kulturnog značaja, koji su bitno doprinijeli međunarodnom položaju i ugledu Crne Gore, koji predstavljaju doprinos u borbi za mir, razumijevanje ili saradnju naroda u svijetu, odnosno koji jesu od posebnog značaja za određeno područje ili mjesto u Crnoj Gori. Kao istaknute ličnosti, u članu 5, Zakon prepoznaje sljedeća lica: koja su posebno zaslužna za državni, društveni, ekonomski, naučni ili kulturni razvoj Crne Gore ili određenog područja, odnosno mjesta u Crnoj Gori, čije djelo ima međunarodni istorijski, naučni, kulturni, humanistički ili sportski značaj, koja su bila organizatori ili istaknuti učesnici oslobodilačkog rata, ustanka ili pokreta, odnosno koja su se posebno istakla u borbi protiv fašizma. Spomen-obilježje se, takođe, može podići vojnoj jedinici koja se posebno istakla u borbi za slobodu Crne Gore. Masovnim stradanjem ljudi smatra se slučaj u kojem je više lica izgubilo život u sredstvima ili od sredstava javnog saobraćaja, na radnom mjestu, u zemljotresu ili drugoj elementarnoj nepogodi (član 6 Zakona).

Spomen-obilježja sa statusom kulturnog dobra

Spomen-obilježja sa statusom kulturnog dobra, kao i ostala materijalna i nematerijalna kulturna dobra, čuvaju se i štite u skladu s odredbama Zakona o zaštiti kulturnih dobara (*Sl. list Crne Gore*, br. 49/10, 40/11, 44/17 i 18/19). Spomen-obilježja s

ovim statusom zapravo su nepokretna kulturna dobra memorijskog karaktera od nacionalnog ili lokalnog značaja. Zakon propisuje da je zaštita svih kulturnih dobara u zemlji, pa tako i spomen-obilježja s ovim statusom, od javnog interesa.

Zakonom zaštićena spomen-obilježja kao kulturno dobro, zajedno s ostalim kulturnim dobrima, upisana su u Registar kulturnih dobara Crne Gore koji vodi nadležni organ državne uprave – Uprava za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore. Sve intervencije na spomen-obilježjima ove vrste podliježu odredbama navedenog Zakona i pratećih podzakonskih akata. U Crnoj Gori, prema podacima Uprave za zaštitu kulturnih dobara, postoje 582 evidentirana i zakonom zaštićena spomen-obilježja sa statusom kulturnog dobra.

Podsjetimo, prema odredbi člana 2. Zakona o zaštiti kulturnih dobara, kulturno dobro jeste svako nepokretno, pokretno i nematerijalno dobro za koje je utvrđeno da je od trajnog istorijskog, umjetničkog, naučnog, arheološkog, arhitektonskog, antropološkog, tehničkog, memorijalnog ili drugog društvenog značaja. Kulturno dobro može biti u državnoj ili privatnoj svojini, kako kaže Zakon (član 2). Kulturna dobra, kao valorizovani segment kulturne baštine od opšteg interesa, među kojima su i spomen-obilježja koja posjeduju ovaj status, štite se u skladu s odredbama ovog Zakona i međunarodnih propisa, bez obzira na vrijeme, mjesto, način stvaranja, porijeklo, vlasništvo. Zaštitu, kao i kulturno dobro, ima i zaštićena okolina nepokretnog kulturnog dobra (član 3).

Spomen-obilježja na teritoriji opštine Budva

Na teritoriji opštine Budva registrovano je 29 spomen-obilježja bez statusa kulturnog dobra,⁶ čiji zvanični nazivi (u određenim slučajevima neadekvatno formulisani) glase: 1) Spomen-

---

⁶ Dokumentaicja Sekretarijata za društvene djelatnosti Opštine Budva.

ploča na zidinama Starog grada, 2) Spomen-bista Stefana M. Ljubiše, 3) Spomen-bista narodnog heroja Vukice Mitrović Šunje, 4) Spomen-bista narodnog heroja Nika Anđuša, 5) Spomen-ploča palim borcima u Čelobrd, 6) Spomen-ploča Jegoru Stroganovu, 7) Spomenik na mjestu zvanom Gomila, 8) Spomen-ploča na konaku manastira Gradište, 9) Spomen-česma sa spomen-pločom poginulim rodoljubima iz sela Kuljače, 10) Spomen-ploča na manastiru Duljevo, 11) Spomen-ploča na plaži Lučice, 12) Spomenički kompleks Kufin, 13) Spomen-ploča na kući Dušana Medina, 14) Spomen-ploča na privatnoj kući Đakonovića, 15) Spomen-ploča palim borcima u II svjetskom ratu, 16) Spomen-bista sa spomen-pločom Mirku Srzentiću, 17) Spomen-bista Marku F. Stanišiću, 18) Spomen-ploča Stefanu Mitroviću, 19) Spomen-ploča Vukalu Perovu Stojanoviću, 20) Spomen-ploča poginulim Paštrovićima 1912–1918, 21) Spomen-ploča posvećena Krstu V. Rafailoviću, 22) Spomen-česma palim borcima iz Svetog Stefana, 23) Spomen-ploča na kući poginulim rodoljubima iz Čelobrd, 24) Spomenik poginulim rodoljubima Bečića, 25) Spomen-grobnica poginulom rodoljubi Jolu Vrbici, 26) Spomen-grobnica Kalađurđević Spasu, 27) Spomen-grobnica Radulović Stanku i 28) Spomen-grobnica na groblju u Brajićima.

S druge strane, na teritoriji ove lokalne samouprave trenutno su registrovana 23 spomen-obilježja sa statusom nepokretnog kulturnog dobra,⁷ kategorisana kao kulturno-istorijski objekat memorijalnog karaktera. Riječ je o kulturnim dobrima sa sljedećim zvaničnim nazivima (istina, ne baš uvijek adekvatno formulisanim): 1) Spomen-groblje umrlih rodoljuba-interniraca iz I svjetskog rata, 2) Spomen-ploča na mjestu pogibije Stane i Milice Medigović, 3) Spomen-ploča podignuta kod sela Kruševica u znak sjećanja na žrtve okupatora (strijeljanju dvije istaknute prvoborke), 4) Spomen-ploča posvećena poginulim

---

⁷ Dokumentacija Uprave za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore.

borcima iz sela Brajića, 5) Spomen-ploča posvećena poginulim drugovima u bici na Paštrovnici 25. marta 1942. godine, 6) Spomen-ploča u Sv. Stefanu posvećena strijeljanim rodoljubima ovog kraja, 7) Spomen-ploča u Petrovcu na tvrđavi Lazareta podignuta u spomen rodoljuba palih u Narodnooslobodilačkom ratu, 8) Spomen-ploča podignuta pored sela Stanišića, posvećena poginulim borcima u toku NOB-a, 9) Spomen-ploča u znak borbe od 18. jula 1941. godine, 10) Spomen-ploča-česma posvećena Stani P. Vuković, 11) Spomen-ploča podignuta na mjestu Tolinjak kod Budve posvećena devetorici strijeljanih rodoljuba iz ovog kraja, 12) Spomen-ploča u Petrovcu podignuta na zgradi NOO Petrovac posvećena revolucionarnom radu prve komunističke opštine 1920. i 1921. g, 13) Spomen-ploča podignuta na rodnoj kući narodnog heroja Nika Anđusa u selu Tudorovići kod Sv. Stefana posvećena istom, 14) Spomen-ploča podignuta u selu Buljarici, posvećena poginulim rodoljubima iz tog kraja, 15) Spomen-ploča kod sela Lapčiči, posvećena Trinaestojulskom ustanku, 16) Spomen-ploča podignuta na osnovnoj školi u Mainama posvećena Trinaestojulskom ustanku, 17) Spomen-ploča podignuta u Petrovcu, kod invalidskog odmarališta, posvećena šestorici rodoljuba strijeljanim od strane okupatora 1941. godine, 18) Spomen-ploča u Sv. Stefanu posvećena narodnom heroju Vukici Mitrović, 19) Spomenik u Brajićima posvećen poginulim borcima iz ovoga kraja u NOR-u 1941–1945, 20) Spomenik u Petrovcu posvećen poginulim Paštrovićima u NOR-u, 21) Spomen-ploča na Ograđenici u znak sjećanja na položenu prvu partizansku zakletvu i formiranje prvog partizanskog bataljona, 22) Spomen-ploča u Budvi na zgradi današnje apoteke i 23) Spomen-ploča u Pržnu na rodnoj kući Vasa Mitrovića vrsta: spomen-obilježje kojim se čuva uspomena na istaknutu ličnost. Godine 2017. pet skulptura Stevana Luketića (1925–2002), vajara rodom iz Budve, dobilo je status

pokretnog kulturnog dobra, a među njima i tri spomen-biste s budvanskog područja.⁸

Međutim, potrebno je istaći da na teritoriji budvanske opštine postoji još više desetina spomen-objekata koji, zasad, nijesu zvanično stekli status spomen-obilježja, niti kulturnog dobra, iako smatramo da bi, prema svojim karakteristikama, zavređivali makar ovaj prvi.

* * *

Uprkos višeslojnom značaju koje za svako društvo imaju spomen-obilježja, kao i snažnim obavezujućim porukama koje svjedoče, nažalost, možemo konstatovati brojne primjere degradacija i devastacija ovdašnje memorijalne zaostavštine. Ne misli se, pritom, samo na fizička uništavanja (koja nijesu rijetka), uzrokovana prirodnim okolnostima ili antropogenim faktorom, već i na (ne)svjesnu nebrigu, zapuštenost, pa i zaborav zajednice.

Otuda i ovaj rad, kao skorman pokušaj da se skrene pažnja na važnost poznavanja, posvećenog istraživanja i zaštite ove vrste nasljeđa kojim su Crna Gora, ali i Budva kao jedna od njenih prostorno najmanjih opština – prebogate. Ono predstavlja izuzetan društveni i simbolički kapital koji država i društvo treba da njeguju i pažljivo mu pristupaju, kako bi se i vrijednosti koje nosi na pravi način mogle valorizovati.

---

⁸ Spomen-biste Vukice Mitrović Šunje i Nika Anđusa na Svetom Stefanu i spomen-bista Marka F. Stanišića u parku ispred budvanskog Starog grada.

Bibliografija

Izvori

- Dokumentacija Sekretarijata za društvene djelatnosti Opštine Budva.
- Dokumentacija Uprave za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore.

Propisi

- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja Registra i Centralnog registra spomen-obilježja i sadržaju evidencije objekata bespravno podignutih kao spomen-obilježje (*Sl. list Crne Gore*, br. 37/13).
- Zakon o spomen-obilježjima (*Sl. list Crne Gore*, br. 40/08, 40/11 i 02/17).
- Zakon o zaštiti kulturnih dobara (*Sl. list Crne Gore*, br. 49/10, 40/11, 44/17 i 18/19).

Literatura

- Gregović, Đ. V. 2019. „Sjećanja Paštrovića na Veliki rat /iz knjige Sjećanja I, koju je 1998. godine objavio Odbor za sakupljanje historijske građe o Paštrovićima, Petrovac – Sv. Stefan/“, u: Zenović, P. i S. Stanojević (ur.) *Budva u Velikom ratu: istorija, predanje, sjećanja: Naučni simpozijum održan 6. i 7. novembra 2018. godine u Budvi povodom 100 godina od kraja Prvog svjetskog rata: Zbornik*, Budva: JU Narodna biblioteka Budva: Paštrovski almanah, 325–331.
- Jabučanin, N. 2018. „Spomen-obilježja“, *Godišnjak Centra za konzervaciju i arheologiju Crne Gore*, 1, Cetinje: JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, 363–385.

- Kalezić, Ž. i V. Radović 2018. „Sprovođenje konzervatorskih mjera na Spomeniku poginulim Paštrovića u NOR-u Petrovac (II faza)“, *Godišnjak Centra za konzervaciju i arheologiju Crne Gore*, 1, Cetinje: JU Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore, 438–445.

- Kovačević, P. V. 1976. *Paštrovići: kulturno-istorijski pregled* [drugo izdanje], Sveti Stefan: Manastir Praskvica.

- Luketić, M. 1966. *Budva, Sv. Stefan, Petrovac*, Cetinje: Obod; Budva: Turistički savez.

- Luketić, M. 1997. *Turizam u Budvi: 1918–1941*, Budva: M. Luketić.

- Luketić, M. 2014. „Kome smeta spomen-ploča u Budvi?“, *Paštrovski almanah I*, Sveti Stefan – Petrovac, 501–503.

- Martinović, D. 1972. „Spomenici i spomen-obilježja iz NOB na teritoriji opštine Budva“, *Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, 4, Herceg Novi, 137–151.

- Martinović, M. i Đ. B. Boljević. 2020. *Spomen-obilježja u Budvi posvećena Stefanu Mitrovu Ljubiši* [katalog izložbe], Budva: JU Muzeji i galerije Budve.

- Medin, D. 2016. „Kastelo i Lazaret u Petrovcu (Updated Version)“, u: Medin, D. i G. Pajović (ur.) *Zidine nad nemirnim morem: zbornik radova o Kastelu i Lazaretu u Petrovcu*, Budva: JU Muzeji i galerije Budve, 57–75.

- Medin, D. 2017. „Cultural Heritage in Buljarica (Short Overview)“, in: Katnić, A., Jovičević, M. & V. Iković (eds.) *Ecosystem-based assessment of biodiversity values and threats in Buljarica*, Podgorica: Montenegrin Ecologists Society and Environmental Programme, 63–67.

- Medin, D., Vlahović, D. i V. Gigović. 2017. *Spomen-obilježja na teritoriji budvanske opštine* [katalog izložbe], Budva: Sekretarijat za društvene djelatnosti Opštine Budva.

- Medin, D., Vlahović, D. i V. Gigović. 2018. *Spomen-obilježja na*

teritoriji budvanske opštine [katalog izložbe; drugo izdanje], Budva: Sekretarijat za društvene djelatnosti Opštine Budva.

- Medin, D. 2019. „Buljarica – kulturni pejzaž i baština“, u: Medin, D. i K. Mitrović (ur.) *Manastir Gradište*, Buljarica: Manastir Gradište, 29–49.

- Medin, D. i D. Vlahović. 2019. „Spomen-obilježja u Crnoj Gori s osvrtom na normativnu i institucionalnu zaštitu“, *Limes plus: časopis za društvene i humanističke nauke XVI*, 1–2, Beograd, 131–147.

- Mitrović, S. 2016. „Pedeset godina transformacije petrovačkog Lazareta“, u: Medin, D. i G. Pajović (ur.) *Zidine nad nemirnim morem: zbornik radova o Kastelu i Lazaretu u Petrovcu*, Budva: JU Muzeji i galerije Budve, 77–83.

- Nedeljković, S. 2016. „Srpski sokoli u Paštrovićima“, *Paštrovski almanah II: za 2015. godinu*, Petrovac na Moru – Sveti Stefan, 428–433.

- Papović, S. 1999. *Ti grobovi nisu rake, već kolvke novih snaga*, Budva: Opštinski odbor saveza boraca.

- Radunović, B. 2017. „Realizacija konzervatorskih mjera sanacije na kulturnom dobru 'Spomenik u Petrovcu posvećen poginulim Paštrovićima u NOR-u'“, *Paštrovski almanah III: za 2016. godinu*, Sveti Stefan – Petrovac na Moru, 115–119.

- Stamatović Vučković, S. 2020. *Spomenici II svjetskog rata u Crnoj Gori*, Kotor: Exeditio – Centar za održivi prostorni razvoj.

- *Studija o opravdanosti osnivanja Opštine Petrovac* (april 2017), Petrovac: Inicijativni odbor.

- Vlahović, D. 2016. „Kulturno dobro 'Ostaci Kastela i Lazareta' – potencijal ili ograničenje“, u: Medin, D. i G. Pajović (ur.) *Zidine nad nemirnim morem: zbornik radova o Kastelu i Lazaretu u Petrovcu*, Budva: JU Muzeji i galerije Budve, 85–92.

- Vlahović, D. i D. Medin. 2019. „Memorijalizacija Prvog svjetskog rata na teritoriji opštine Budva kroz spomen-obilježja“, u: Zenović, P. i S. Stanojević (ur.) *Budva u Velikom ratu: istorija, predanje, sjećanja*:

Naučni simpozijum održan 6. i 7. novembra 2018. godine u Budvi povodom 100 godina od kraja Prvog svjetskog rata: Zbornik, Budva: JU Narodna biblioteka Budva: Paštrovski almanah, 375–391.

- Vlahović, D. i D. Medin. 2020. „Memorijalna kulturna baština na teritoriji opštine Budva: spomen-obilježja sa statusom kulturnog dobra“, *Glasnik Narodnog muzeja Crne Gore*, n. s., XV. Cetinje, 53–77.